

DİLAVER PAŞA
ve
DİLAVER PAŞA NİZAMNAMESİ

GİRİŞ

Osmanlı Devleti madenler bakımından zengin olmasına rağmen madencilğe geç başlamıştır. Bunun sebebi olarak bu konudaki mevzuatın yetersizliği gösterilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde madencilik sektörü, 15 ve 16. yüzyıllarda fetih hareketleriyle paralel olarak gelişmeye yüz tutmuştur. Gerek Balkanlarda ve gerekse Anadolu'da gerçekleştirilen fetihler, maden rezervleri açısından oldukça zengin olan bölgelerin sınırlar dahiline alınmasına neden olmuştur.

Maden teknolojisinin Osmanlı'ya girişinde mevcut ocaklardaki faaliyetlerin büyük rolü olmuştur. Çünkü özellikle Balkanlar'daki faal ocaklarda dönemin modern teknikleri kullanılıyordu. Küçük farklılıklar bir tarafa, maden çıkarımında kullanılan teknik, 15 ve 16. yüzyıllarda Avrupa ile büyük benzerlikler göstermektedir. İlerleyen dönemlerde maden teknolojisi yeteri kadar geliştirilememiş, zamanla gerileyerek belli bir seviyeye ulaşamamıştır. Osmanlı'da 18. yüzyıldan beri kömürün varlığı bilinmesine rağmen ihtiyaç duyulmadığından çıkarılmamıştır. Ancak dünyadaki ulaşım sektöründe ve sanayi alanındaki gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de harekete geçirmiş, donanmaya alınan gemilerin yakıtı için kömür aramaları başlamıştır. Aynı zamanda İngiltere'den kömür alımına devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde işletilen başlıca madenler gümüş, altın, bakır, demir, şap ve lüle taşıdır. 19. yüzyıl boyunca bu sektörde şu değişiklikler meydana gelmiştir:

- 1- Balkanların kaybedilmesiyle önemli maden yatakları elden çıkmış Anadolu'dakiler önem kazanmıştır.
- 2- 19. yüzyıl sonlarına doğru madenlere yönelik yabancı talebi ve yatırımı artmasıyla yasal düzenlemeler ve üretim yöntemleri değişmiştir.
- 3- Sanayi Devrimi'nin etkileri ve yeni makinelere yakıt sağlama gereği artmıştır. İşte bu gelişmeler doğrultusunda Osmanlı Devleti'ndeki madenler ya devlet eliyle ya da özel girişimcilerce işletilmiştir.¹

19. yüzyıl ortalarına kadar madenlerde şer'î kanunlar tatbik edilmiştir. Buna göre maden işletenler elde ettikleri kazancın beşte birini hazineye bırakmak zorunda kalmışlardır. 1858 Arazi Kanunnamesi'yle devlete ait topraklarla vakıflara ait arazilerdeki madenler hazineye intikal etmiş, diğer arazilerdekiler şahıslarda olup hasılatın beşte bir hissesini devlete vermişlerdir. Bu gelişmeler devletin köklü bir madencilik politikasının olmadığını göstermektedir. Bu sebepten dolayı 1861'de ilk Maadin Nizamnamesi kabul edilmiştir. Ancak o da yetersiz kalınca sırasıyla 1869, 1887, 1906 ve 1908 tarihli nizamnameler hazırlanmıştır.²

Kömür her yönüyle Osmanlı madenleri içinde en önemli yerde olmuştur. 20. yüzyıl başlarında üretim bakımından, tüm maden üretiminin yarısından fazlasını teşkil etmiştir. Ancak bu dönemde üretimin çoğu yabancıların denetimindeki ocaklardan sağlanmaktaydı. Özellikle Fransız sermayeli Ereğli şirketi, kömür üretimi yapan en önemli yabancı şirketti. II. Mahmud döneminde işletmeye açılan kömür, buharla çalışan gemilerin ve lokomotiflerin kullanılmasıyla daha da önem kazanmıştır. Avrupa

¹ KARA Murat, (2013), "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829-1920)", ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print) Volume 5 Issue 1, p. 223-250, Zonguldak.

² KARA Murat, age. s. 235.

devletleri 18. yüzyıl sonlarından itibaren sanayide kömür kullanmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde ise 1731'de Bosna'da Humbaracı Ahmed Paşa ile 1774 yılında İstanbul'da Yedikumlar civarında Baron dö Tot tarafından iki defa kömür bulunduğu bilinmektedir.³

Ancak halkın kömürü günlük hayatta kullanmaması, Osmanlı'da ağır sanayinin olmaması veya makine kuvveti gerektiren sanayinin olmaması nedeniyle bulunan ocaklardan yararlanma yoluna gidilmemiştir. Osmanlı'da kömürün bulunuşu ve işletilmesi batı dünyasına nazaran bir asırdan fazla bir gecikmeyle olmuştur. Askerlerin buna verdiği önem ve ordunun kömüre olan ihtiyacı neticesi zaruret daha da artmıştır. Gerçi bu dönemde İngiltere'den kömür alınmış fakat bu hem masraflı hem de yeterli değildir. Bundan dolayı 19.yüzyıl başlarında başlanmış ve Bahriye İdaresi'nce kömür aranmaya askerlere bu konuda talimat verilmiştir. İlk olarak 1822'de Ereğli'nin Kestaneci Köyü'nden gemici Hacı İsmail, ikinci olarak da 1829 yılında Uzun Mehmet tarafından bulunmuştur.⁴

Zonguldak kömür madenleri 1848 yılında işletmeye açılmıştır. 1848 - 1958 yılları arasında ne maden işçiliğini ve ne de çalışma yaşamını düzenleyen bir mevzuat bulunuyordu. 1858 tarihli Arazi Kanunu ile 1861 tarihli Maadin Nizamnamesi de Zonguldak havzasında uygulanmamıştı.

1867 tarihinde Zonguldak kömür madenleri için çıkartılan Dilaver Paşa Nizamnamesi (Tüzük), bu açıdan havzada iş yaşamını düzenleyen iş hukukuna ilişkin ilk mevzuattır.

İşçi haklarının korunması, işçi sağlığı ve güvenliği açısından son derece yetersiz olan Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle diğer Talimatnameler (Yönetmelik'ler) 1921 tarihli ve 151 sayılı Havzai Fahmiyye Amele Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde Havza'da tam bir vurgunculuk dönemi yaşanmıştır. Sadece insan gücüne dayalı olarak yapılan işletmecilik sonucu birçok işçi iş kazaları sonucu yaralanmış, sakat kalmış veya ölmüştür.

Ocaklara yakın köylerden temin edilen işçiler hiçbir sosyal hakkı olmadan, çok düşük ücretlerle, hatta günlük bir ekmeğe parasına çalıştırılmaktaydı. Genelde ocak işletmecileri, yabancı şirketler kömür

³ TIZLAK Fahrettin, "Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi", Türk Tarih Belgeleri Dergisi, c. XIX, sa. S.23, Ankara: TTK Basımevi, 1998, s. 123.

⁴ ÖZEKEN Ahmet Ali, "Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi", İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1955, s. 4.

kampanyaları idi. Bu kampanyalar işletmecilik ile ilgili geniş yetkilere sahip olmuşlar, bu yetkilerini olabildiğince işçileri sömürerek kullanmışlardır.

Herhangi bir iş kazasında yaralanan veya sakat kalan işçiler, hiçbir hak talep edemeden köylerine döner, ocaklarda ölenler ise etrafında yakını yoksa ortada kalırdı. Taşkömürü havzasındaki huzursuzluk büyüktü ve bu sıkıntılı dönem yeni Türkiye Devletini de rahatsız ediyordu.

HAVZADA ÜRETİMİN BAŞLANGICI

Genel olarak 1829'da bulunan kömürün üretime başlangıç tarihi olarak 1848 gösterilir. Oysa 1848'ten önce havzada kömür üretimi yapılmıştır. Fakat üretilen bu miktar, donanmanın ihtiyacı olmadığı için fazla değildir. Ayrıca bu dönemde havzanın sınırlarını belirleme çalışmaları yapılmıştır. Rezerv miktarı bilinmese de genel olarak sınırlar belirlenmiştir. 1840'lı yıllarda Amasra ve Ereğli'de çeşitli "kumpanya"larca (şirket) kömür üretimi yapılmaktadır.⁵

Nitekim İngiliz asıllı bazı Galata Sarrafları'nın 1840 yıllarında kurdukları kumpanya, Amasra'da "İngiliz Bacaları" denen ilk ocakları faaliyete geçirerek İngiltere adına havzada öncelik kazanmayı başarmıştır.⁶ 1848 yılından önce havzada kömür üretimi yapıldığına dair bir başka bilgi ise şudur: 25 Mayıs 1842 tarihli bir belgede, Ereğli Kömür Madenleri'nde çalışan İşkodralı bir amelenin maden civarındaki Uzungüni (Uzungüney) köyünde yapmış olduğu uygunsuzluktan bahsedilmektedir. Bu durum Ereğli Kömür Havzası'nda 1848'ten önce üretimin yapıldığını göstermektedir.⁷

Havzada bulunan kömürü işletmek amacıyla kurulan ilk şirket, altı ortaklı bir kumpanyadır. Kumpanyanın ortakları şunlardır: Ahmet Fethi Paşa, Rıza Paşa, Safveti Paşa, Tahir Bey Efendi, İzzet Paşa ve Mustafa Efendi'dir. 5 Kasım 1842'de üretime

başlayan şirket, 1846'da padişah Sultan Abdülmecid'in katılımıyla yedi ortaklı ve 12 hisseli bir şirket haline gelmiştir. Katılım öncesi ve sonrası hesapları ayırmak için Eski Kumpanya ve Yeni Kumpanya diye anılan şirket, sonradan "Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası" veya sadece "Kumpanya" diye anılmıştır.

⁵ ZAMAN Ekrem Murat, Zonguldak Kömür Havzası'nın İki Yüzyılı, Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, 2004, s. 26.

⁶ ÇATMA Erol, Zonguldak Taşkömürü Havzası Tarihi Birinci Kitap(1840-1865), Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2006, s. 115.

⁷ GENÇ Hamdi, "Zonguldak Kazası", Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı, Zonguldak: Zonguldak Eğitim ve Kültür Vakfı, 2006, s. 317.

Kumpanya, üretim işini başlangıçta Avusturyalı Hırvatlara yani taşeronlara vermiş, ancak bunların üretim anlayışının Avrupa'dan geri olması üzerine İngiltere'den işçi ve mühendisler getirmiştir. Kumpanyanın üretim alanları olarak Ereğli, Amasra, Bezekli ve Karaburun belirtilmiştir.⁸

Kumpanyaların kömür ocaklarını işletmeye başlaması, beraberinde birtakım sorunlara sebep olmuştur. Mesela ocaklar çevresindeki köylüler üretim yapılan yerlerdeki çalışmalardan rahatsızdırlar. Çünkü ocaklar için yapılan yıkımlarla tarlaları harap olmaktadır. İşte bu hoşnutsuzlukları gidermek için 1842 yılında "Maadin-i Hümayun Meclisi" kurulmuştur. Amaç, madenlerin en iyi şekilde işletilmesini sağlamak, faaliyetleri sekteye uğratmayacak yeni kuralları ve esasları belirlemek; madenlerde hukuki ve teknik olarak uygulanmasında fayda görülen hususları tespit edip padişaha sunmaktır. 1861 tarihli İlk Maden Nizamnamesi'nin kabul edilmesiyle Ereğli Kömür Havzası'ndaki ocakların işletilmesi meselesi daha düzenli hale getirilmeye çalışılmıştır.

Bahriye Nezareti Dönemi (Tersane-i Amire, 1865-1908)

Ereğli Kömür Havzası'nda 43 yıl devam eden Bahriye Nezareti dönemini, iki ayrı bölümde ele alabiliriz. Birincisi 1865 yılından 1882 yılına kadar devam eden süreçtir. Bu tarihlerde madenciler çıkardıkları kömürün tamamını Bahriye'ye satmak zorunda bırakılmışlar, özellikle aşağıda da ifade edileceği gibi Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle havzada önemli yenilikler yapılmıştır. Ancak 93 Harbi dediğimiz Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Bahriye Nezareti madencilerden satın aldığı kömürün bedellerini ödeyememiştir. Bu nedenle zor durumda kalan madencilerin çoğu ya iflas etmiş ya da üretimlerini yavaşlatmışlardır. Ayrıca bu zaman diliminde İngiltere'den kömür satın alınmaya devam edilmesi, Bahriye İdaresi'nce havzaya verilen önemin ne derece olduğunu göstermektedir. Bahriye Nezareti'nin ikinci dönemi ise 1883 yılından 1908 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır.⁹

Havzadaki kömür üretiminin yetersizliği, donanmanın her geçen gün daha fazla kömüre ihtiyaç duyması, dışarıdan kömür ithalindeki zorluklar, kumpanyaların kömür üretiminde gevşek davranmaları neticesi ihtiyaç duyulan kömürün Ereğli kömür havzasından elde edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Zaten üretilen kömürün satın alma tekeli elinde olan Bahriye Nezareti'ne, aynı zamanda havzanın idaresinin ve işletmesinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle padişah Abdülaziz'in emriyle havzanın yönetimi Bahriye Nezareti'ne verilmiştir. Bahriye Nezareti, kömür havzasını 6 bölgeye ayırmıştır. Bunlar; Alacağzı, Kozlu, Zonguldak, Kilimli, Çatalağzı, Amasra'dır. Bu altı bölgede üretim yapan 80 civarındaki ocakların üretim hakkı genellikle Sırp, Slav, Rum ve Ermenilere ait olup yerli işletmeci sayısı çok azdır.¹⁰

⁸ ÇATMA, age., s. 117.

⁹ KARA Murat, (2013), "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829-1920)", ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print) Volume 5 Issue 1, p. 223-250.

¹⁰ ZAMAN, age., s. 34.

DİLAVER PAŞA'NIN HAYATI

Bahriye koramirallerinden İstanbul Limanı Reisi Dilaver Paşa aslen Kafkasya'dan Şaps kabilesinin Kezrak sülalesine mensuptur. Küçük yaşında Tunus Valisi Ahmed Paşa tarafından himaye altına alınmış, terbiye ve tahsil görmüştür. Arapça ve Türkçeyi Tunus'ta öğrenen küçük Dilaver İtalya'ya bahriye tahsili için gönderilmiş, oradaki tahsilini tamamladıktan sonra Tunus'a dönüp denizcilik mesleğine emek vermeye başlamıştır.

1854 Osmanlı-Rus Harbi'nde Tunus donanmasıyla İstanbul'a gelen Dilaver Bey, savaşta büyük yararlıklar gösterdi. Kaptan-ı Derya Damat Mehmed Ali Paşa kendisine Osmanlı Donanmasının emrine girmesini teklifinde bulununca donanmaya katıldı ve mirlivarlığa (tuğamiral) yükseltildi.¹¹

Karadağ muharebelerine katılıp kahramanca savaştı. Daha sonraki dönemde Sultan Abdulaziz'in 1863 Mısır seyahati sırasında Saik-i Şaidi vapuru süvariliğini üstlendi.

ZONGULDAK'TAKİ ÇALIŞMALARI

Ereğli'nin kaymakamlık yapılmasını emreden 27 Mayıs 1866 (Muharrem 1283) tarih ve 23844 sayılı Meclis-i Vala (Bakanlar Kurulu) iradesinde, Kaptan-ı Derya Ahmet Vesim Paşa tarafından, "Havza Maden Müdürlüğü" yerine yeni kurulan Ereğli Maadin Nazırlığına (Ereğli Madenleri Müdürlüğüne), aynı zamanda Ereğli Kaymakamı Bahriye Kaymakamı unvanıyla birlikte Kaymakam Dilaver'in atandığı belirtilir.¹²

Zonguldak kömür havzasında kömür üretiminin başladığı tarih olarak kabul edilen 1848 yılından 1865 yılına değin, işçi ve işveren ilişkileri örf ve adetlerle idare edilmiştir. Asıl amacı üretimin artırılması olsa da, ilk olarak Havza'da işçi ve işveren ilişkisini düzenleme ihtiyacını Dilaver Paşa duymuştur.

¹¹ ÖZÇAKIR Gürdal, "Kömür Havzası İle Özdeşleşen İsim: Ereğli Maadin Nazırı Dilaver Paşa", Kebikeç Dergisi.

¹² ÖZÇAKIR Gürdal, "Maadin Nazırı Dilaver Paşa ve Ereğli Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi", Zonguldak Nostalji.

Bahriye Nezareti'nce oluşturulan komisyon tarafından, 4 Muharrem 1284 (8 Mayıs 1867) tarihinde Maden katibi İsmail Hakkı, Kolağası (Yüzbaşı) Hasan Tahsin, Miralay memuru mahsus (Alaya bağlı memur) Mehmet Sait, Maden Komisyonu Başkanı Hüseyin ve Maden Müdürü ve Kaymakam Dilaver imzasıyla 100 maddelik "Ereğli Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi" hazırlanır. Bu nizamname ile Dilaver Paşa, kömür havzası ile ilgili olarak hukuki, idari ve teknik konular yanında işçi ve işveren ilişkilerinin düzenlenme yoluna gitmiştir.

1862 tarihli sadrazamlık belgesinde; "Bahriye Meclisi azasından, Salih Paşa ile Mirliva Raşid Paşa'nın emekliliğinin icrasıyla, Mirliva Dilaver Paşa'nın mezkûr azalığa tayini dolayısıyla, Hazine'ce gereğinin yapılması" ifadesine yer verilmiştir.

Böylelikle Dilaver Paşa'nın 1862 yılında Deniz Miralay (Deniz Albay) rütbesiyle hizmet etmekte olduğu ve bu rütbedeki son görevinin Bahriye Meclisi Azalığı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca böyle önemli bir göreve getirilmesi, onun bilgili ve değerli bir subay olduğunu da göstermektedir.

Bu arada, Ereğli'nin kaymakamlık yapılmasını emreden 27 Mayıs 1866 (Muharrem 1282) tarih ve 23844 sayılı Meclis-i Vala iradesi ile havzadaki Maden Müdürlüğü yerine "Ereğli Maadin Nazırlığı (Ereğli madenleri Müdürlüğü) teşkilatı oluşturulmuştur. Ancak yeni teşkilatlanmada Ereğli Maadin Nazırlığı (Ereğli Madenleri Müdürlüğü)'na hemen atama yapılmamış ve görev bir süre Ereğli Kaymakamlığına bağlı olarak, Kaymakam Faik Bey tarafından yürütmüştür. Ancak, aradan çok geçmeden Faik Bey önce "Ereğli Maadin Nazırlığı (Ereğli madenleri Müdürlüğü)", sonra da Ereğli Kaymakamlığı'ndan alınacak ve her iki göreve de Dilaver Paşa getirilecektir.

Dilaver Paşa'nın Bahriye askeriye rütbesiyle emekli olduğu, daha sonra Kara Kuvvetleri'nde bir süre görev yapıp, paşalığa terfi ettiği ve bu yeni rütbesinde görev yaparken, tekrar Bahriye'ye dönüp, Ereğli Maadin Nazırlığı'na (Ereğli Madenleri Müdürlüğü'ne) atandığı anlamı da çıkmaktadır.

Bahriye Nezaretine, Maliye Nezaretine, Mutasarrıflara, Tersane-i Amire Muhasebeciliğine ve Sadaret makamına "Ereğli Madenleri Müdürlüğü İdaresi'nin, Ereğli Kaymakamlığı'ndan ayrılarak Tersane-i Amire'ye bağlandığı ve Ereğli Madenleri Müdürlüğü İdaresi başkanlığına rütbesi amiralliğe yükseltilerek yeniden göreve alınan Dilaver Paşa'nın getirildiğini" bildirilmektedir.

Dilaver Paşa, böylelikle atandığı Ereğli Kaymakamlığı görevini, Maden-i Hümayun Müdürlüğü ile birlikte 1887 yılına kadar sürdürecektir. Ancak, Dilaver Paşa'nın yeni görevindeyken (Ereğli Kaymakamı ve Maden-i Hümayun Müdürlüğü) 4 Muharrem 1284 (8 Mayıs 1867)'da, daha çok Dilaver Paşa Nizamnamesi olarak bilinen, Ereğli Kömür Maden-i Hümayûnu İdaresinin Nizamnamesi'ni hazırlamıştır. Bu onun en büyük hizmetlerinden biridir ve bunun üzerine "İyi hali nedeniyle" taltife layık görülmüştür."

Dilaver Paşa'nın büyük hizmetlerinin başında, onun adıyla anılan 4 Muharrem 1284 (8 Mayıs 1867) tarihli Ereğli Kömür Maden-i Hümayûnu İdaresinin Nizamnamesi (Dilaver Paşa Nizamnamesi)'ni hazırlaması gelmektedir. Bu incelemenin amaçlarından biri,

hatta en başta geleni, sözü edilen nizamnamenin tümüyle ortaya çıkarılıp tanıtılmasıdır. Çünkü ilk girişim Türkiye’de işçi sağlığını koruma; çalışma koşullarını, işçi ücretlerini, işçi işveren ilişkilerini düzenleme gibi pek çok konudaki girişimlerin ilk yazılı belgesi olan nizamnamenin, bugüne değin tümüyle yayınlanmış olduğu söylenemez. Çünkü konuya ilişkin araştırmalarda, özgün nizamnamenin nerede

olduğu hakkında açıklama bulunmamaktadır.

Aslında bu önemli sosyal ve ekonomik hizmet Bahriye tarafından yerine getirilmiş olduğundan, özgün nizamname metninin İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi’nde bulunması doğaldı. Nitekim, çalışmalara başlandığında ilk atılan adım özgün nizamnamenin aranıp, bulunması olmuştur. Özgün nizamname bulunup, içeriği incelendiğinde, nizamnamenin, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin her alanda olduğu gibi, işçi hakları ve çalışma koşulları konusunda da ulusumuzun çağdaş uygarlığa erişmesinde yapmış olduğu öncülüğün bir başka kanıtı olduğunun görülmesi de özgün nizamnamenin tümüyle yayınlanıp araştırmacılara sunulmasından kaçınılamamıştır.¹³

DİLAVER PAŞA NİZAMNAMESİ

Dilaver Paşa Nizamnamesi, Osmanlı döneminde Zonguldak Kömür Havzasında ki madenlerde çalışanlarla ilgili düzenlemeler getiren, 1867’de çıkartılıp 1921’e kadar yürürlükte kalmış yönetmeliktir. Adı Ereğli Madeni Hümayunu İdaresinin Nizamnamesi olup, hazırlayanın adıyla Dilaver Paşa Nizamnamesi veya kısaca “Teamülname” olarak bilinir.

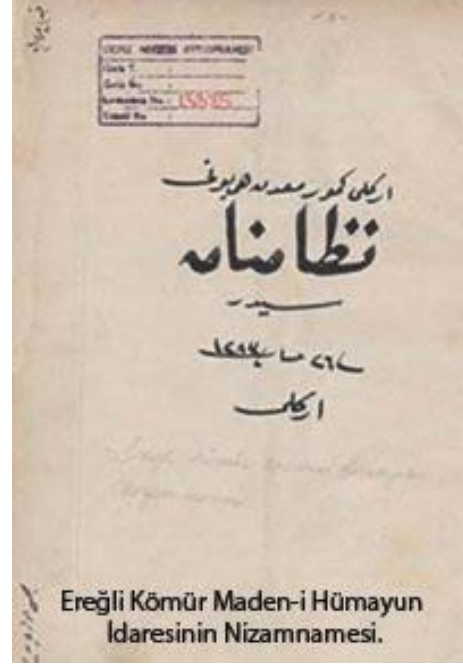
Bu nizamname, dönemin Ereğli Sancağı kaymakamı ve madenlerin müdürü olan Dilaver Paşa tarafından düzenlendiği için bu adla anılmıştır. Sadece sosyal politika önlemleri getirmek temel amacına yönelik olmasa da, getirdiği düzenlemelerin, geçmişin uygulamalarına göre daha sistemli olduğu ifade edilebilir.

Bahriye Nezareti’nce oluşturulan komisyon tarafından, 4 Muharrem 1284 (8 Mayıs 1867) tarihinde Maden Katibi İsmail Hakkı, Kolağası Haşan Tahsin, Miralay memur-ı mahsusu (albay özel memuru) Mehmed Said. Maden Komisyonu Başkanı Hüseyin ve Maden Müdürü ve Kaymakam Dilaver imzasıyla 100 maddelik “Ereğli Maden-i Hümayun idaresinin Nizamnamesi” hazırlanmıştır. Bu nizamname ile Dilaver Paşa, kömür havzası ile ilgili olarak hukuki, idari ve teknik konular yanında işçi ve işveren ilişkilerini düzenleme yoluna gitmiştir.¹⁴

¹³ Zonguldak Nostalji web sitesi. Er. Tar. 01.12.2023.

¹⁴ Kömür Havzası ile Özdeşleşen İsim Ereğli Nazırı Dilaver Paşa

Bahriye Nezareti Kömür Havzasının yönetimine geçtiği sırada havzada bulunan maden ocaklarının büyük çoğunluğu Rum ve Ermenilere aitti. Bahriye Nezareti yönetimi ele alınca Kömür Havzasını ilk olarak Kozlu, Amasra, Zonguldak, Alacağzı, Kilimli ve Çatalağzı olarak altı bölgeye ayırmıştır. 2 Ocak 1867'de Bahriye Nezaretinden emekli bir tuğgeneral olan Dilaver Paşa, Ereğli Kömür Havzasının hem kaymakamı hem de maden nazırı olarak geniş yetkilerle yönetimin başına gelmiştir. Dilaver Paşa Kömür Havzasında asayiş ve düzeni sağlamak birçok yere de karakol kurdururken yüzlerce memur ve asker görevlendirilmiştir. Dilaver Paşa başkanlığında uzman subaylardan oluşturulan bir komisyonla Kömür Havzası iki yıl boyunca her açıdan değerlendirilerek bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamname Kömür Havzasına bir düzen getirilmesi için yapılması gerekenlerin belirlendiği bir nizamnamedir. Dilaver Paşa Nizamnamesi olarak da bilinen bu nizamname 100 madde 7 bölümden oluşmaktadır:

“Fasıl 1 (1-5.maddeler) : Kömür arama ve işletme ruhsatı alma zorunluluğu

Fasıl 2 (6-9.maddeler) : Ocaklardan harmanlara ve iskelelere taşıma işi

Fasıl 3 (10-12.maddeler) : Havzada yapılacak binaların kuralları

Fasıl 4 (13-20.maddeler) : Ocaklar için gerekli olan maden direklerinin ve direkçilerin temini

Fasıl 5 (21-35.maddeler) : Havzadaki tertip ve istihdam meselesi

Fasıl 6 (36.42.maddeler) : Kömürlerin tartılması ve teslimi

Fasıl 7 (43.100.maddeler):Madencilerin ocaklarla ilgili hukuki görevleri”¹⁵

Bu nizamname ile kömür havzasında şu önemli düzenlemeler yapılmıştır.

- 1) Ruhsat alma zorunluluğuyla rastgele ocak açılması ve işletilmesi önlenmiştir.
- 2) Ocaklardan üretilen kömürün taşıma işi düzenlenmiştir.
- 3) Maden havzasında yapılaşma belli kurala bağlanmış ve işçilerin barınmaları için gerekli olan koşulların yapılması gerektiği belirtilmiştir.
- 4) Madenler için gerekli olan direklerin nasıl ve nereden alınacağı belirtilmiş ayrıca Ereğli ormanları bunun için ayrılmıştır.
- 5) Ereğli, Kömür Havzası'nın merkezi yapılmış ve burada Maden Nezareti kurulmuştur.
- 6) Ocakların işletilmesiyle vazifeli olmak üzere Kozlu'da “Fen Komisyonu” kurulmuştur.
- 7) Maden havzasının çevresine Bahriyeden memurlar ve askerler tayin edilerek havzada askeri bir idare tesis edilmiştir.
- 8) Çalışma düzeni ve süreleri belirlenmiştir

<https://saglikdogasi.com/komur-havzasi-ile-ozdeslesen-isim-eregli-naziri-dilaver-pasa.html>

¹⁵ YILMAZ, F. (2019). “Zonguldak'ın Yerel Tarihi ve Öğretimi: Kömürün Bulunmasından 1938'e”, Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

9) Ocaklarda çalışma 13 ile 50 yaş arasındaki erkeklere verilmiştir.

10) Ereğli Sancağı'na bağlı 14 kaza halkına zorunlu çalışma yükümlülüğü getirilmiştir.¹⁶

Yerli halkın madende çalışmaktaki isteksizliğini ortadan kaldırmak kömürde çalıştırılacak işçi sayısını arttırmak için Ereğli Sancağına bağlı on dört kaza zorunlu çalışma yükümlülüğü kapsamına alınmıştır. Zorunlu çalışma kapsamında bulunan bu yerlerde yaşayan 13-50 yaş aralığındaki herkes çalışmak zorundaydı.¹⁷

Dilaver Paşa Nizamnamesi, üretimi artırmak amacıyla 1865 yılında Madeni Hümayun Nazırı Dilaver Paşa tarafından hazırlanmıştır, Ancak padişah tarafından onaylanmadığı için bir tüzük niteliği kazanamamış olan Dilaver Paşa Nizamnamesi, çalışma koşullarına ilişkin olarak getirdiği düzenlemeler yanında, madende bir hekim bulundurulmasını da hükme bağlamıştır.

Kömür madenlerinde çok sık görülen iş kazalarına ilişkin olarak ise bir hüküm getirilmemiş olup, 100 maddeden oluşan Dilaver Paşa Nizamnamesi daha çok üretimin artırılmasına yönelik olmasına karşın, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili ilk yasal belge olması açısından önemlidir.

Önemli Maddeleri;

- 1- Ereğli sancağında bulunan 14 köy halkından 13-50 yaşları arasında bulunan erkeklerden hasta ve sakat olmayanlar için "çalışma yükümlülüğü"
- 2- Zorunlu çalışma senede 6 ay olarak belirlenmiştir
- 3- İşçiye yiyecek verilmesi ve yatacak yer temin edilmesi (koşu yaptırılması-m.11)
- 4-İşçiye ait çalışma (günde on saat), dinlenme süresi ve tatil süreleri (günlük iş süresi 24 saatte iki posta olmak üzere 10 saat olması esası. Madde.29
- 5- Kazaya uğrayan işçilerin tedavisiyle ilgili hükümlere (Madde 30) yer verilmiştir. Hastalanan işçiyi muayene ve tedavi ettirmek için işverenin işyerinde doktor bulundurması yükümlüğü getirilmiştir,
- 6- Çalışanlara bayram günlerinde izin verilmesi, bayram tatili.
- 7- Ücretlerin zamanında ödenmesi ve imtiyazlı alacaklardan olması,
- 8- İşine son verilecek işçiye önceden haber verilmesi.

Dilaver Paşa Nizamnamesi ağırlıklı olarak çalışma şartlarının düzenlenmesiyle ilgili hükümlere yer vermiştir. Fakat nizamnamede etkin bir denetim mekanizması kurulamadığından söz konusu hükümleri ocak sahiplerine uygulamak mümkün olmamıştır.

Osmanlı Devletinin 19. yüzyılın ortalarına kadar madende çalışanların hakları şer'i hükümler ile düzenleniyor, ücretler fermanlar ile belirleniyordu. 1858'de çıkartılan "Arazi Kanunnamesi" ile madenlerin mülkiyeti; 1867'de çıkartılan Dilaver Paşa Nizamnamesi ile madenleri çalışma ve işletme koşulları düzenlenmiştir. 1869'da çıkartılan "Maadin Nizamnamesi" ile zorunlu çalışma yasaklandı.

¹⁶ KARA Murat. age.

¹⁷ YILMAZ age. s. 232.

“Zorunlu çalışma”, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi’nde¹⁸ şu şekilde tanımlanıyor.

Tanımdan anlaşılacağı üzere, zorunlu çalışma köleliğin izlerini taşımaktadır. Kişi, karşılık olarak ücret alsa bile, gönülsüz bir şekilde çalıştırılmaktadır. Çalışma, iş görme, kişinin serbest iradesiyle yüklendiği bir yükür. Bu yükün kişiye zorla kabul ettirilmesi, kendisinin iradesi dışında bir faaliyette bulunmaya mecbur bulunması hem kişi hürriyetiyle bağdaşmayan bir husustur, hem de bu duruma sokulan kişi için bir eziyet teşkil eder.

Zorunlu çalışma devletlerin idari sistemleri ile yakından ilgilidir. Genellikle çoğulcu demokrasi rejimleriyle idare edilen ülkelerde hiç görülmezken, otoriter rejimlere bilhassa kolektivist otoriter rejimlere doğru kayıldıkça, zorunlu çalışma bilhassa devlet eliyle yürütülür. Yöneticiler, zorunlu çalışma sistemini tam istihdamı sağlamada bir iktisat politikası aracı olarak kullanmakta, insanlar devletin tayin edeceği işte ve yerde çalışmaya mecbur tutulmaktadır. Havzada yürürlüğe giren Dilaver Paşa Nizamnamesi zorunlu çalışmayı da içermektedir. 1869’da çıkartılan Maden Kanunu Havzada zorla çalıştırmayı yasaklamıştır.¹⁹

Ancak Zonguldak’lı tarih araştırmacısı Erol Çatma yukarıdaki tespitlerin yanlış olduğu kanaatindedir. Yanlışlığın nedenlerini anlatabilmek için, Kömür Havzası’nda böyle bir nizamnameye niçin ihtiyaç duyulduğuna açıklık kazandırmak gerektiğini sorgulamaktadır.²⁰

¹⁸ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 1. Sayfa 306, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının ortak yayını.

¹⁹ a.g.ans. Cilt 3 sayfa 564.

²⁰ ÇATMA Erol, “Dilaver Paşa Nizamnamesi”.

Erol Çatma'ya göre, resmi tarihçilere göre Havza'da ilk kömür 1848 yılında üretilmiştir. Havza 1864 yılına kadar Hazine-i Hassa tarafından yönetilmiştir. O dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş ve ticaret gemileri ile demiryolu ulaşımı buhar enerjisi ile çalışır duruma gelmiştir. Ayrıca savaş sanayi ve diğer sanayi kolları da buhar enerjisine bağımlı hale gelince İmparatorluğu yönetenlerin dikkatleri Kömür Havzası'na çevrilmiştir.

1864 yılına gelindiğinde Havza'nın idaresi Abdülaziz tarafından Bahriye Bakanlığı'na devredilir. Bahriye Bakanlığı ihtiyacı olan kömürü kendisi üretecektir. 1864 yılı Havza için bir dönüm noktası olur.

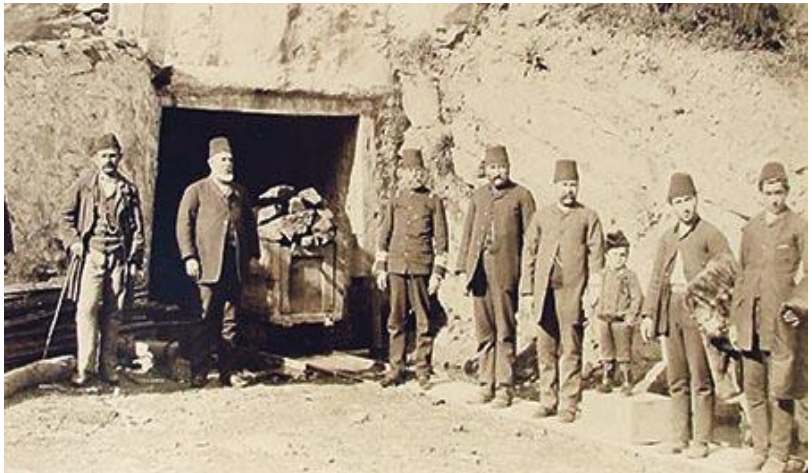
Kaptanı Derya Ahmet Vesim Paşa 10 Şubat 1280 (1864) tarihinde Kömür Havzası'nın tek sorumlusu olur. Dilaver Paşa'yı Ereğli Liva Kaymakamı ve Madeni Hümayun Komutanı olarak Kömür Havzasına tayin eder.

Dilaver Paşa'nın kömür üretimi için karşılaştığı en büyük engellerin başında işgücü açığı gelir. Hıristiyan dinini benimseyen ülkelerden farklı olarak, İslam dininden kaynaklanan etkilerden dolayı madenlerde kadın işgücü de kullanılmamaktadır. Ayrıca yöre halkı tarımcılık, hayvancılık, denizcilik ve ormancılık gibi uğraşlarla geçimlerini çok rahat sürdürmektedirler. İnsanlar içinde bulunmuş olduğu feodal üretim ilişkilerinden memnundurlar.²¹ Maden, işçiliği ise çalışma koşullarının zorluğundan ve düşük ücret nedeniyle cazip gelmemektedir. Bu nedenlerle Dilaver Paşa işgücü açığını kapatmakta oldukça zorlanmaktadır, bu problemi aşmak için hazırlamış olduğu nizamnamede "Zorunlu Çalışmayı" esas alır.

Dilaver Paşa'nın hazırlamış olduğu nizamname öncelikle üretimi hedefleyen belirli oranda da sosyal politika içeren bir nizamnamedir. Bu nizamnamenin en önemli maddeleri "Zorunlu Çalışmayı" içerenlerdir. Nizamnamenin zorunlu çalışmayı içeren bu maddeleri oldukça sert yaptırımlarla uygulanırken, sosyal politikaları, içeren maddelerin uygulandığını söylemek oldukça zordur.

Bu nizamnamenin en önemli özelliğinden birisi de 26 Nisan 1867'de yayınlanmasına rağmen Danıştay ve Bakanlar Kurulu'ndan geçirilerek padişah imzasıyla onaylanmamasıdır, yani kanun değildir.

Bu nizamname yöresel bir özellik taşıyarak etkilerini günümüze kadar sürdürmüştür. Bir anlamda "Teamülname" (iş, bir işin oluşu, öteden beri olagelen muamele, yerleşmiş olan örf adet) veya "Örfü Hukuk" olarak da ifade edilebilir.

²¹ Erol Çatma'ya göre, bu durum ülkenin başka bölgelerinde daha farklı olabilir, bu tespit sadece kömürden önce zamanlarda Zonguldak Havzasıyla ilgilidir.

Bu nizamnameyle başlayan zorla çalıştırma Havza da Birinci Dünya Savaşı'nda ilan edilen seferberliğin kaldırıldığı 31 Ekim 1923 tarihi ile "Milli Koruma Kanunu"nun ilanı olan 18 Ocak 1940 tarihleri arasında geçen zaman hariç 1947 yılına kadar sürmüştür.

18 Ocak 1940 yılında Milli Koruma Kanunu ile başlayan zorunlu çalıştırmada Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin omurgası üzerine oturtulmuştur. (işçi ve işyeri tasnifi, direk mükellefiyeti vb. gibi) Milli Koruma Kanunu, yürürlükten 1960 yılında kaldırılmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Dünyada olan sosyal değişiklikler Zonguldak'ta da etkisini göstermiş maden işçileri üzerine yapılan "zorla çalıştırma" ile ilgili baskılar giderek sönmeye başlamıştır. Bunda bir anlamda 1946 seçimlerinin etkisi de söz konusudur.²²

Dilaver Paşa Nizamnamesi, Ereğli Kömür Havzası'ndaki en temel sorunlardan biri olan, madenlerde çalışacak işgücünün sürekliliğini sağlama açısından da düzenlemeler yapmıştır. Buna göre, zorunlu çalıştırma (angarya) düzenleniyor ve Ereğli Sancağı'nın 14 kazasındaki köylülere, madenlerde belirli işleri yapma yükümlülüğü getiriliyordu. Köyler, muhtarlar aracılığıyla, madenlerde çalışacak işçileri sağlamakla yükümlüydüler. Nizamnamenin 21. maddesine göre, 12-50 yaş arasındaki erkekler için, gene nizamnamenin değişik maddelerinde belirlenen sürelerle, madenlerde çalışma zorunluluğu getiriliyordu.²³

Nizamnamenin "Zorunlu Çalışma"yı içeren maddeleri 21. maddeyle başlayıp 36. maddeye kadar sürmektedir. Özellikle 21. ve 24. maddeler ana konumuzu içerenlerdir.

Madde 21:

Maden ocaklarında çalıştıracak işçi (kazmacı, küfeci ve direkçiler) Ereğli sancağında bulunan 14 ilçe halkına özgüdür. Bu ilçelerin yeni nüfus kayıtlarına göre 13 yaşından 50 yaşına kadar olan erkeklerden hasta ve sakat olanları ayrılarak sağlamları kayda geçirilip aşağıdaki yönteme göre işe alınırlar."

Bu maddede sözü edilen ilçeler şunlardır:

- 1-Oniki Divan (Bartın)
- 2-Viraşehir (Eskipazar)
- 3-Akçaşehir ve Karasu
- 4- Taraklıborlu (Safranbolu)
- 5-Zerzene (Perşembe)
- 6-Ulus
- 7-Amasra
- 8-Tefen
- 9-Benderliereğli
- 10-Kocanaz (Horcanaz)
- 11-Yenice
- 12-Devrek
- 13-Aktaş (Karabük'ün üzerinde bulunduğu yerleşim alanı)
- 14-Eflani

²² ÇATMA Erol, age. s.6.

²³ Özbay, RE (2013). Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Uygulamaları.

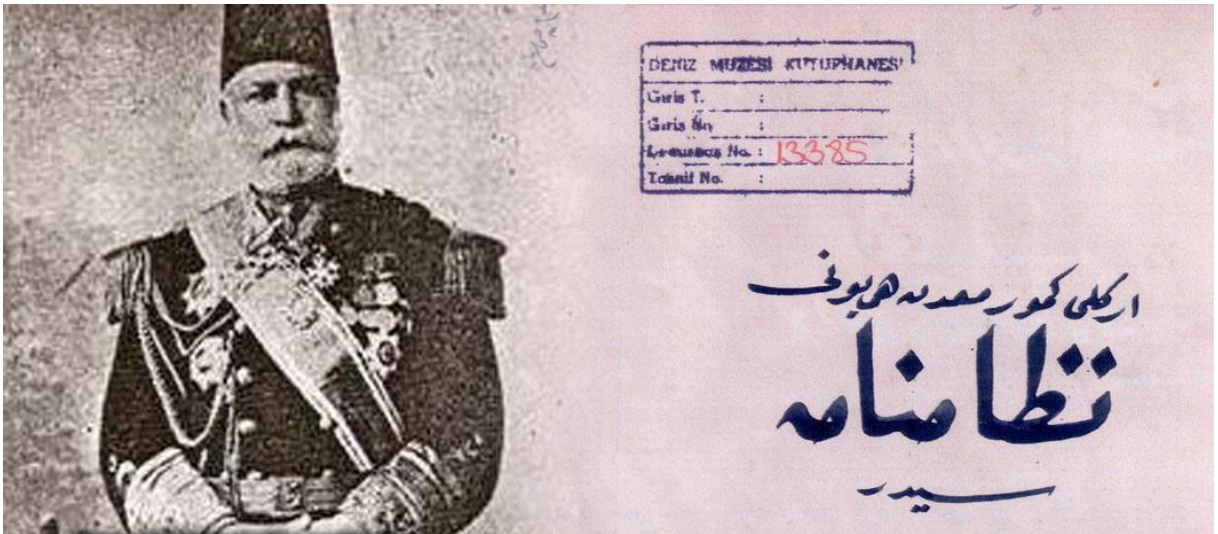
Madende zorunlu çalışacak ilçeler belli olduktan sonra, zorunlu çalışacak işçilerinde tasnifi de 24. madde de şu şekilde yapılmaktadır.

Nizamname ile Ereğli Sancağı'na bağlı 14 kaza halkının erkeklerine ayda 12'şer gün ocaklarda çalışma mükellefiyeti (zorunluluk) getirilmiş, buna karşın bu havza dışından olanların ocaklarda çalışabilmesi idarenin iznine bırakılmıştır. Yasak 1906 yılına kadar sürmüştür. İşçiler Kiracıyan, Küfeciyan, Kazmacıyan olarak bölümlere ayrılmışlar ve bu iş bölümüne göre çalıştırılmışlardır. İşçilerin günlük çalışma süreleri 10 saatle sınırlandırılmış, dinlenme, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının nasıl temin edileceği ayrıca belirtilmiştir. Nizamname ile Müslüman işçilere dini bayramlarda, Hristiyan işçilere de paskalya günlerinde tatil yapma hakkı verilmiştir. Yine Müslüman işçilere çalıştıkları yerde Cuma namazına gitme, Hristiyan işçilere de Pazar günleri kiliseye gitme izni verilmiştir.²⁴

Kömür Havzasında kömürün çıktığı alanlar belirlenerek kroki hazırlandı. Buna göre "Alaplı ile Akçaşehir arasındaki Taşsuyu'ndan başlayarak Kurucaşile ile Cide arasında Kapısuyu'na kadar sahiline kadar uzanan alan Kömür Havzası olarak belirlenmiştir (Falay ve Eriçok, 2016). Birçok yere karakollar kurdurulmuştur. Bu karakollar yüzlerce asker ve memur bulunmaktaydı. Bu memur ve askerler, kömür taşıyacak hayvanın seçilmesinden kömürün gemilere yüklenmesine kadar Kömür Havzasının bütün işletme faaliyetlerinden sorumluydu.²⁵

"21. madde de belirlenen üç sınıf işçiden ocağın içinden dışarıya küfe ile kömür taşıyan ve yerinde işçi denilen küfeciyan topluluğundan bir köy defterinde ne kadar küfeci bulunursa bunlar ikiye bölünerek ayrıldıkları ocağa sıra ile gelirler, ocakta çalışma süresi 12 gündür. Nöbeti gelen gurup işbaşı yapar. İş başından ayrılan gurupta köylerine dönerek ev işlerine ve ekin işlerine bakarlar."

Bu maddelerdeki zorunlu çalışmanın kaldırılması 1869 tarihinde yürürlüğe giren Maden Kanunu'nun 61. maddesine dayandırılmakta ve araştırmacılarında birbirinden

²⁴ VARLIK M.Bülent, "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 919.

²⁵ YILMAZ, F. Age. s. 232.

alıntı yapmasıyla bu hata zincirleme olarak devam etmektedir. Çatma'nın tespitlerine göre ise durum daha farklıdır. 1869 tarihli kanunun söz konusu olan 61. maddesi şu şekildedir:

“ve Maadin imalinde ahaliden istihdam olunacak amele ücret-i layıka ve kendi rızasıyla kullanılıp bu yüzden kimseye bir güne zarar ve hasar vukua getirilmemesine Vali-i Vilayet ve mühendisleri tarafından daima tekayüd (özen) ve itimam (dikkat) olunacaktır.”

Mükellefiyetle havzada bölgesel kökene dayalı bir iş bölümü oluşmuştur. Zorunlu çalışmaya tabi işçilerin belirlenip işe gönderilmesi görevi köy muhtarlarına verilmiştir.²⁶ Havza köylüleri ayın belli süresini ocaklarda; kalan kısmını da köylerinde geçirmişlerdir. Köylüler mükellefiyet gereği ocaklarda üretime dönük yeraltında çalıştırılmışlar ve bu konuda da uzmanlaşmışlardır. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan havzaya gelen işçiler ise yer üstü işlerinde çalıştırılmışlardır. Bu işçiler zamanla havzanın daimi ve nitelikli iş gücünü oluşturmuşlardır. Havza dışından gelen işçilerin sayısı gün geçtikçe artmış ve bir süre sonra yerli halk ile bu işçiler arasında birtakım olumsuz olaylar ortaya çıkmış ve birbirlerine karşı hoşnutsuzluk artmıştır. Nitekim havzada işletmecilik yapan Fransızlar bu durumu iyi değerlendirmişler ve ocaklardaki üretimi arttırmak için havza dışından gelen işçileri amir konumuna getirerek yöre halkı üzerinde baskı kurmuşlardır. Bu durum işçiler arasındaki geçimsizliği daha da arttırmıştır.²⁷

Bahriye Nezareti'nce bu dönemde ocakların işletilmesi “kesene” usulü denen götürü şeklinde madenci kişilerce işletilen ve miri ocağı denen doğrudan doğruya Maden İdaresi'nce çalıştırılan ve masrafları idareden karşılanan ocaklar şeklinde olmuştur. Bu şekilde üretilen kömürün serbest piyasaya satışı yasaklanmış ve bu işleri de Bahriye İdaresi yapmıştır.

Dilaver Paşa Nizamnamesine göre havzanın hukuki düzeni şöyle oluşmuştur:

a) Ocakların mülkiyeti ve tasarrufu: Madenler padişah mülkü olduğundan sadece işletme ruhsatı verilmiştir. Yani hiçbir ocak mülk olunamayacaktır. Ayrıca bedelleri ve masrafları ödenerek ocaklar geri alınabilecektir.

b) Ocakların intikal ve tasarrufları: Ocaklar ruhsat sahibinin kız ve erkek çocuklarına intikal eder. Eğer çocukları yoksa devlete kalır. Hak sahipleri Bahriye İdaresi'nden izinsiz alım satım yapamayacaklardır.

c) Ocakların terk edilmesi: Bu konuda iki durum vardır. Birincisi, işletme sahibi ocağı terk ederse çalıştırması havza idaresine geçecektir. İkincisi ise hangi nedenle olursa olsun üç ay üretimi durduran kişiye idarece ortak teklif edilecektir. Eğer kabul etmezse bedeli ödenerek ocak geri alınacaktır.

²⁶ ZAMAN, age, s. 33.

²⁷ GÜRBOĞA Nursen, “Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projesi”, Toplumsal Tarih, sayı 164, Ağustos 2007, s. 30.

Kömür havzası Bahriye İdaresi'ne geçmeden önce havzanın birçok yerinde maden çıkarılmakta idi. Yönetim Bahriye İdaresi'ne geçtikten sonra madenciler arasında birtakım olumsuz davranışlar meydana gelmiştir. İşte hem bunu önlemek hem de ocak açmak için bazı kurallar tayin etmek amacıyla ocak hudutlarının belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Ocak hudutları başlangıçta 250 ve 500 metre yarı çaplı, daha sonra ise 1200 metre yarı çaplı olarak tayin edilmiştir.

Hudut belirleme işini ilk defa Kozlu'da ocak işleten Gürcü vapurları sahibi Gürcü Pano almış ve Kozlu İncir Harmanı'ndaki maden kuyusunu mühendis Ralli'ye 1200 metre yarı çaplı olarak açtırmıştır. Bundan sonra daha dar veya daha geniş hudutlarda ocak açılması için ruhsat verilmiştir.²⁸

Bu kanun Dilaver Paşa Nizamnamesi'nden sonra yürürlüğe girdiği için 61. maddeye dayanılarak zorunlu çalıştırmanın kaldırıldığı iddia edilmektedir. Yanılgı tam da bu noktadadır. Çünkü 1869 Maden Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk maden kanunu değildir. 9 Muharrem 1861 yılında yürürlüğe giren bir maden kanunu daha vardır. Bu kanunun 25. maddesi de zorla çalışmayı yasaklamıştır. Bu madde de şu şekildedir:

Yukarıda belirtildiği gibi 1869 tarihli maden kanununun 61. maddesi ile 1861 tarihli maden kanununun yasaklamış olduğu zorla çalıştırmayı uygulayarak ihlal etmiştir. Dilaver Paşa nizamnamesi kanunlaşmış olsaydı birbirini ihlal eden iki kanun yürürlükte olacaktı, oysa Dilaver Paşa Nizamnamesi "yöresel" bir "Teamülname"dir. Havza dışında bir geçerliliği yoktur. Kopya olarak alınıp uygulamaya konulan 1861 maden kanunundan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun maden kanunları ve fermanları (fermanda kanun hükmündedir.) yöresel olarak hazırlanmışlardır. Her yörenin özelliklerine uygun kanunlar yapılmıştır (Saplana Maden Kanunu – Kratova Maden Kanunu vb. gibi). Havzada yapılan uygulamada aynıdır. Havzada üretilen kömürün stratejik önemi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu böylesi bir yaptırım uygulamıştır. Önceki uygulamalardan farklı olarak, madenlere ayrılan zimmi taifesi (İslam devleti tebaasından olan ve haraç veren hristiyanlar, yahudiler) yerine, zimmi olup olmadığına bakılmaksızın, Havza etrafındaki 14 ilçenin 13 ile 50 yaş arasındaki erkekleri mükellef olarak madenlerde zorla çalıştırılmışlardır.²⁹

Yukarıda sözü edilen zorla çalıştırılmayı 25 Ağustos 1887 tarihli maden kanununun 72. maddesi de yasaklamıştır. Bütün bunlara rağmen havzada zorla çalıştırılma

²⁸ YILMAZ, F. Age. s. 235.

²⁹ ÇATMA Erol, age. s. 8.

devam edilmiştir. Konuyla ilgili çeşitli yazışma ve tutanaklarda 1908 Meşrutiyetinin ilanından sonra 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarından çalıştırılmasının engellenmesi için yazışmalar varsa da aynı şekilde buna uyulmadığını hatta Cumhuriyet dönemi tek parti döneminde bile "Amelebirliği Kanunu"na rağmen 18 yaşından küçük erkeklerin 1950 yılına kadar madenlerde çalıştırıldığına dair yazışmalar mevcuttur.

Ayrıca Havzada artan ocak sayısına 21. maddedeki sınırlamadan dolayı mükellef olan kazaların işçileri yeterli gelmiyor, işgücü açığı da gittikçe artıyor, bu nedenle de 14 ilçenin dışından olanlarında da kazmacılık, küfecilik yapması sağlanıyor. Bu dönemden sonrada Sivas'tan ve Trabzon'dan metal madenlerinde çalışan bir çok işçi Kömür Havzasına akın ediyor. Bu gelen işçiler Havzada tam proleter olarak çalışmaya başlıyorlar. Yaşamaları için madende çalışmalarından ve emeğinden başka satacak bir şeyleri yoktu. Bu işçiler ileriki tarihlerde Kömür Havzasında ekonomik ve demokratik taleplerin gündeme gelmesini sağlayarak bunun için direnişler örgütüyorlar ve bunun öncülüğünü yapıyorlar.

Dilaver Paşa Nizamnamesi uygulanmaya başlandıktan sonra, zorla çalıştırmaya tepki olarak işçiler maden ocaklarından firar etmişler, Bahriye Bakanlığı'nda firarları engellemek için mükellef işçileri asker statüsüyle çalıştırmıştır. Firar eden işçiler üzerinde militer hukuk hakim olmuş, firardan caydırıcılığı bu şekilde sağlamaya çalışmışlardır. 1869 ve 1886'da yapılan düzenlemelerle askerlik süresi 20 yıla çıkartılmış 6 yıl nizamiyeden sonra 6 yıl redif 8 yılda mustahfaz (40 yaşını aşmış yurttaşların, muvazzaf ve redifikten sonraki askerlik hizmeti) olarak madenlerde asker statüsüyle çalıştırılmışlardır.

Dilaver Paşa Nizamnamesinin 45. maddesiyle serbest piyasa satışı yasaklanarak Osmanlı Devleti'nin Kömür Havzasında çıkartılan kömürün fiyatını belirlemeye yetkili tek kurum olmuştur. Serbest piyasa satışının yasaklanmasıyla için ocak işletmecileri kesene usulünü getirmeye başlamıştır. Dilaver Paşa Nizamnamesi bununla ilgili olarak 3 ay boyunca çalıştırılmayan ocaklar metruk kabul edilerek "63 nolu Rombaki, Panopos, Boyacioğlu Anesti ve Sarrafim ile Kozlu'daki İhsaniye " gibi ocaklar Bahriye Nezaretine bağlanmıştır. Devletin maden kaynaklarından yeterince faydalanma imkanından mahrum kalması, modern endüstrinin kurulamaması ve dış ülkelerde görülen endüstriyel kalkınmaya katılımın sağlanamamasına yol açmıştır. Böylece yabancılara verilen imtiyazlar, ülke kaynaklarını inceleme ve arayıp bulma imkanını ortadan kaldırmıştır.

Kozlu'da Bahriye Nezareti'nin subay ve memurlarının üye olduğu Fen ve İmalat Komisyonu kurulmuştur. Ayrıca maden kazalarına hemen müdahale edebilmek için her maden bölgesinde birer cerrah, doktor ve eczacı bulundurmaya zorundaydı.³⁰

Kömür tozu veya gaz tozu patlaması, taşıma sırasındaki kazalar, yangın, patlama, boğulma gibi nedenlerle birçok işçi yaşamını yitirmiştir. Ölümlerin en büyük sebebi ise göçüklerdi (Quataert, 2009). Kömür ocakları daha derinlere indikçe metan gazı daha yoğun hale gelmiş ve daha çok kişinin ölmesine neden olan grizu patlamaları gerçekleşmeye başlamıştır. Osmanlı zamanında maden işçileri için bazı düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. Dilaver Paşa Nizamnamesinde işçilerin sağlık koşullarıyla ilgili bazı düzenlemeler getirilerek maden ocağı sahiplerine ücretsiz olarak tedavi görebilmesi için doktor bulundurması şart koşulmuştur. Gene 1869 tarihinde çıkartılan Maden Nizamnamesi ile madenlerde zorunlu çalışma usulünün kaldırılması, maden işletmecilerinin maden ocaklarında doktor ve ilaç bulundurmaları gibi düzenlemeler getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde 8 Nisan 1906 tarihinde işçilerin çalışma koşullarının düzenlenmesi için bir maden mühendisinin görevlendirilmesi, sağlık ve işçi tazminatlarıyla ilgili düzenlemeler getirilmek istenmiş fakat saray entrikaları ve şahsi menfaatler nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.³¹

Nizamnamede ücret konusu, değişik maddelerde ele alınmıştır. 22. madde ile ücretin liyakate göre ödenmesi esası getirilmektedir. 75., 76., 77. maddeler ile işçi ücretlerinin ödenmesinin diğer ödemelere göre öncelikli olacağı belirtilmektedir. 81. ve 84. maddelerle de, değişik nedenlerle çalışmayan işçilerin ücret koşulları düzenlenmektedir. Buna göre, maden ocağına getirildikleri halde çalışma olanağı bulamayan, boşta kalan işçilere ücret ödenmesi zorunludur (Madde 81). Maden ocağının çalıştırılmaması durumunda ise, işçilerin diğer ocaklarda çalıştırılarak ücretlerini almaları sağlanmalıdır (Madde 84).

Dilaver Paşa Nizamnamesi'nde düzenlenen önemli çalışma koşulları arasında, çalışma süreleri de bulunmaktadır. 29. Madde ile günlük çalışma süresi 10 saat olarak belirlenmiştir. 56. madde ise işçilere hafta tatili olanağının sağlanmayacağına ilişkindir. İşçilere sadece dini günlerde izin verileceği de hükme bağlanmaktadır.

Özel bakım gereken bu meslek grubu çalışanlarını, Kömür Havzasındaki yetersiz beslenme, hijyensiz ortamlar çeşitli hastalıklara açık hale getirmiştir. Üstelik dar maden ocaklarına girebildikleri için çok az paralara çocuklar da çalıştırılmıştır. Dilaver Paşa Nizamnamesinde getirilen madende çalışmak için 13-50 yaş aralığında olunması zorunluluğu henüz vücut yapısı tam gelişmemiş 13 yaşın altındaki çocukların çalıştırıldığıdır. Bu çocukların büyük çoğunluğu ya maden kazalarında ölmüş ya da madenin verdiği yıpranma nedeniyle ömürleri kısa sürmüştür (Kara, 2011).³²

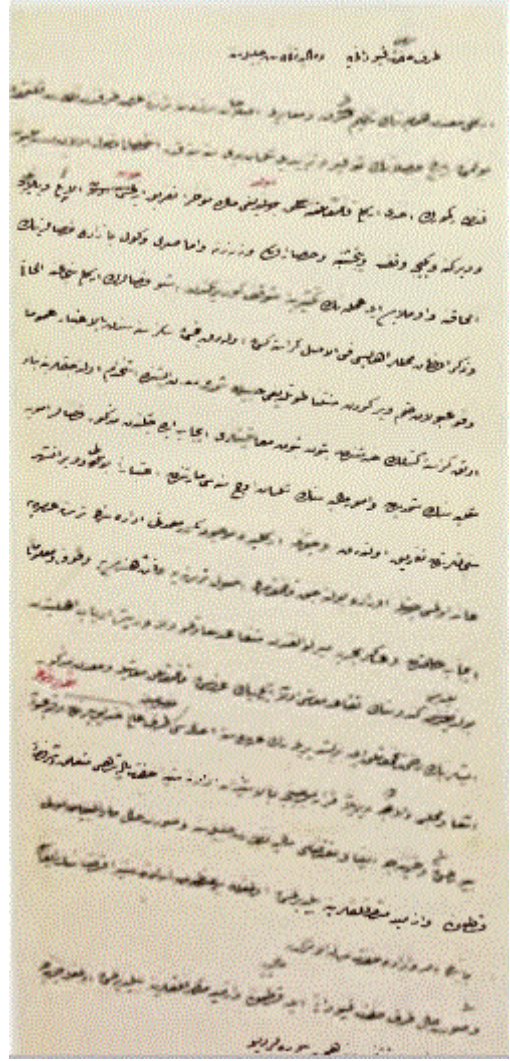
³⁰ YILMAZ, F. Age. s. 233.

³¹ YILMAZ, F. Age. s. 233.

³² YILMAZ, F. Age. s. 233.

Nizamnamenin değişik maddelerinde de, "ücret" ve "çalışma süreleri" dışındaki çalışma koşulları ile diğer bazı koruyucu düzenlemelere ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bunlar arasında; işçilerin barınma ihtiyaçlarını sağlayacak işçi koşulları yaptırılması (Madde 11), işçilere tıbbi hizmet ve ilaç sağlanması, işçilere ihtiyaç maddeleri satan dükkan sahiplerinin aşırı kazanç elde etmelerinin önlenmesi gibi hükümler bulunmaktadır. Buna karşılık nizamname, iş güvenliği gibi temel bir konuda, koruyucu bir kural içermemekteydi.

Dilaver Paşa Nizamnamesi işçiyi korumaktan çok üretimi artırmaya yönelik olup zorunlu çalışma esasını benimsemiştir. Dilaver Paşa Nizamnamesi ile üretim artışı sağlanmış, ancak alınan sosyal tedbirlerin uygulanması mümkün olmamıştır. Bu durumun sebepleri ise hükümetlerin sürekli olarak ocakları işleten yabancı sermayeye muhtaç olmaları, nizamnameyi uygulamakla görevli memurların yetersiz kalmaları ve bazı menfaatler karşılığında şirketlerin yaptıkları haksızlıklara göz yummalarıdır. Ayrıca işçilerin kendilerine verilen hakların farkında olmayışları ve mesleki dayanışma örgütüne sahip olmamaları da sebepler arasında zikredilebilir. Dilaver Paşa Nizamnamesi ile Ereğli köylülerine getirilen mecburi çalışma mükellefiyeti, 1869 tarihinde çıkarılan Maden Nizamnamesi ile kaldırılmıştır. Bu nizamname, çalışma düzeni ile ilgili birçok yeni düzenleme yanında, ocak sahiplerinin madenlerde eczane açmak ve doktor bulundurmak zorunluluğunu da getirmiştir.³³

Nizamname bir tüzük niteliği kazanmamış ama Ereğli Kömür Madenlerinin yönetim sorumluluğunu yüklenmiş olan Dilaver Paşa tarafından hazırlanmış bir tüzük tasarısı olarak bölgede fiilen uygulanmıştır.

Madende çalışmak için zorunlu tutulan yerli halk yer altında çalıştırılırken dışardan gelen işçiler yer üstünde çalışıyorlardı. Yüzlerce işçi evlerinden uzakta olmalarından dolayı çalıştıkları maden ocaklarının etrafından bulunmaktaydı. Bu işçilerin ihtiyaçları doğrultusunda bakkal, fırın gibi bazı ticari merkezler ruhsatsız şekilde açılması nedeniyle Dilaver Paşa Nizamnamesiyle yasaklanma getirilmiştir. Yerli işçiler on iki gün boyunca günde on saat çalıştırdıktan sonra köylerine dönebiliyor ardından diğer grup aynı şekilde çalıştırılıyordu. Sırayla kimlerin çalışacağından muhtar ve ihtiyar heyeti sorumluydu (Quataert, 1920).

³³ Kömür Havzası ile Özdeşleşen İsim Ereğli Nazırı Dilaver Paşa
<https://saglikdogasi.com/komur-havzasi-ile-ozdeslesen-isim-eregli-naziri-dilaver-pasa.html>

Mükellef olarak çalıştırmanın ortadan kalkmasına rağmen Devlet bundan doğan işgücü açığını katabilmek için bir takım sosyal politikaları uygulamaya koyarak maden işçiliğini cazip hale getirmeye çalışmıştır. Buna rağmen de Havza'da fazla

çalıştırmalar belirli zorlamalarla devam etmiştir. Dilaver Paşa Nizamnamesi yürürlükten kalkmasına rağmen, Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin yaratmış olduğu sosyal etkiler günümüze kadar devam etmiştir.

Dilaver Paşa Nizamnamesi işçiyi korumaktan çok üretimi artırma amacına yönelik olup zorunlu çalışma esasını benimsemiştir. Dilaver Paşa Nizamnamesi gerçekte gerekli onaydan geçmediği için nizamname yani tüzük niteliğini almamıştır. Ancak Ereğli Kömür Madenlerinin yönetim sorumluluğunu yüklenmiş olan Dilaver Paşa tarafından hazırlanmış bir tüzük tasarısı olarak bölgede fiilen uygulanmıştır.

Dilaver Paşa Nizamnamesi ile üretim artışı sağlanmış, ancak alınan sosyal tedbirlerin uygulanması mümkün olmamıştır. Bu durumun sebepleri ise Hükümetlerin sürekli olarak ocakları işleten yabancı sermayeye muhtaç olmaları, Nizamnameyi uygulamakla görevli memurların nitelik itibarı ile yetersiz kalmaları ve bazı menfaatler karşılığında şirketlerin yaptıkları haksızlıklara göz yummalarıdır.

Ayrıca işçilerin kendilerine verilen hakların farkında olmayışları ve mesleki dayanışma örgütüne sahip olmamaları da etkenler arasındadır. Dilaver Paşa Nizamnamesi ile Ereğli köylülerine getirilen zorunlu çalışma mükellefiyeti, 1869 tarihinde çıkarılan Maden Nizamnamesi ile kaldırılmıştır. Bu Nizamname çalışma düzeni ile ilgili birçok yeni düzenleme yanında, ocak sahiplerinin madenlerde eczane açmak ve doktor bulundurmaya zorunluluğunu da getirmiştir. Dilaver Paşanın Ereğli'de ki görevi 21 Mayıs 1866-23 Mart 1868 tarihleri arasında 2 yıl kadar sürmüştür.³⁴

ZONGULDAK SONRASI DİLAVER PAŞA

Ereğli Kömür Havzası sonrası Dilaver Paşa 1868 yılında Tuna Nehri İdaresi Başkanlığı'na getirildi. Bu görevi bir yıl sürdürdü. 1872 yılında Rodos Kaymakamlığı

³⁴ ÖZÇAKIR Gürdal, <https://www.karadenizhavadis.net/yazarlar/gurdal-ozcakir/eregli-madin-naziri-dilaver-pasa/92/>.

Harubokulu'nu 1885 ve Harp Akademisi'ni 1888'de sınıfın birincisi olarak bitirdi. 1891-1894 yılları arasında Almanya'da askeri eğitim gördü. Çeşitli askeri görevlerde bulunduktan sonra 1901'de Genelkurmay üçüncü Şube Müdürü ve tuğgeneral oldu. Kayınpederi Mareşal Tuğ'a Fuat Paşa'nın Sultan Abdülhamit tarafından rütbesi alınarak Şam'a sürülmesinden sonra o da önce Diyarbakır'a sonra da Sivas'a sürgüne gönderildi.

Beş yıl zorluklar içinde yaşadktan sonra Meşrutiyet'in ilanı üzerine 1908'de İstanbul'a döndü. Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na atandı. İkinci Ordu Komutanlığı yaptı. Tevfik Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan Mareşal Edhem Paşa'nın istifası üzerine 1909'da bu göreve getirildi. Daha sonra gelen Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde de görev aldı. Kabinenin istifasıyla bu görevden ayrıldı. Ayan meclisi üyeliğine ve dördüncü, beşinci, altıncı ordular Genel Müfettişliği'ne atandı. Bu esnada Hakkı Paşa Kabinesinde Bahriye Nazırı oldu. Balkan Savaşı'ndan önce Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinde Nafia Nazırı oldu. Onu izleyen Kamil Paşa kabinesinde ise Bahriye Nazırlığı vekaletine atanarak barış görüşmeleri için Osmanlı delegeleri arasında Londra'ya gönderildi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar askeri bir görevde bulunmadı, sadece Ayan Meclisi üyesi olarak görev yaptı. Savaşın son yılında eşinin hastalığı nedeniyle İsviçre'de iken kurulan Tevfik Paşa kabinesinde ikinci defa Nafia Nezareti'ne atandıysa da İstanbul'a gelme olanağı bulamadı. Damat Ferit Paşa kabinesinde tekrar Bahriye Nazırlığı'na atandı.

İstanbul hükümetiyle Ankara arasındaki sorunların çözümü için Ahmet İzzet Paşa tarafından tutuklanarak Ankara'ya götürüldü ve orada üç ay oturmak zorunda bırakıldı. İstanbul'a dönmesine izin verilince Mustafa Kemal'e söz verdiği gibi nazırlıktan istifa etti. Ancak son Osmanlı kabinesinde de yine Bahriye Nazırlığı'na getirildi. 1922 yılında diğer bakanlarla birlikte o da istifa etti ve emekli oldu. 1939 yılında İstanbul'da öldü.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gelmesi ile başlayan Millî Mücadele dönemi içerisinde gerçekleştirilen Sivas Kongresi (4/11 Eylül 1919) sonrasında Sadrazam Damat Ferit Paşa görevinden istifa etmiş ve 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Millî Mücadele açısından olumlu bir havanın estiği bu devrede, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze görüşülmesi gerektiğine dair görüşleri oluşmuştur. Sonuç olarak Ali Rıza Paşa, daha önceki hükümet döneminde Bahriye Nazırı olan Salih Hulusi Paşa'nın bu görevini devam ettirmiş ve Onu Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapmak üzere Amasya'ya göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, Salih Paşa'yı Amasya'da büyük bir törenle karşıladıklarını ifade etmiştir.

20 Ekim 1919'da Salih Hulusi Paşa; Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf ve Bekir Sami Beylerle görüşmüş, 22 Ekim'de de üçü açık ve imzalı, ikisi gizli olmak üzere beş protokol yapmıştır. Bu görüşmelerde Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'dan istediği özetle şu şartlar; "İtilaf Devletleri ile yapılacak barışta sınırların tam bir anlayışla çizilmesi ve Türklerin yabancı devlet boyunduruğunda bırakılmaması. Müslüman olmayan unsurlara ayrıcalık tanınmaması. Yeni açılacak meclis için yapılacak seçimlerin serbestlik içinde yapılması. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, İstanbul Hükümetince ve Mebuslar Meclisi tarafından kabul edilmesi koşuluyla Sivas Kongresi kararlarının hükümet tarafından benimsenmesi. Mebuslar Meclisinin güvenlikte olmayan İstanbul'da toplanmasının uygun olamadığı" Salih Hulusi Paşa'ya iletilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Osmanlı'da hükümet buhranları başlamış ve 30 Ekim 1918'den, Salih Hulusi Paşa'nın sadrazam olmasına kadar geçen sadece 11 ay içinde dokuz kabine değişikliği yaşanmıştır. Ali Rıza Paşa'nın istifasından sonra başlayan yeni Hükümet bunalımı sürecinde Mebusan Meclisi Başkanı Celaleddin Arif Bey, Padişahla yapmış olduğu görüşmede, Mebusuna gelen telgraflarda, Damat Ferit Paşa'nın çok şikâyet edildiğini ve tekrar sadarete getirilirse memlekette vahim hadiselerin olabileceği yönünde uyarmıştır. Padişah'ta aynı düşüncede olduğu için sadaret makamı görevini Tevfik Paşa'ya vermek istemiş, ancak Paşa sağlık durumunu ileri sürerek bu görevi kabul etmemiştir.

Bu durum üzerine Padişah Vahdettin, Ali Rıza Paşa çizgisinden devam etmek gerektiğini düşünen Salih Hulusi Paşa'yı Sadarete davet etmiş ve görevi ona vermiştir. Salih Paşa ilk etapta bu görevi kabul etmek istememiştir. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat (Türkgeldi) Bey, Paşaya, bu görevi kabul etmediği takdirde Sadarete yeniden Damat Ferit Paşa'nın getirileceğini ve sonuçların felaket olacağını söyleyerek onu ikna etmiştir. Böylece Salih Hulusi Paşa vezirlik ve müşirlik rütbesi ile yükseltilerek 8 Mart 1920'de Hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Padişah Vahdettin, Salih Hulusi Paşa'ya kabineye hiçbir mebus almamasını ve seçtiği kişileri de önceden Saray'a bildirmesini tembih etmiştir. Salih Hulusi Paşa, bu müdahaleden hoşnut olmamakla birlikte hiçbir mebusa görev vermemiş, ancak kabinesine alacağı kişileri Saray'a bildirmemiştir.

Salih Hulusi Paşa Hükümetinin devam etmesini sağlayamamış, İtilaf Devletlerinin baskıları daha da yoğunlaşmıştır. Sonuç olarak Padişah Salih Paşa Hükümetinin durumu değerlendirerek henüz O istifa etmemişken, Tevfik Paşa'dan yeni Hükümeti kurmasını istemiştir.

Ancak Tevfik Paşa yine reddedince, 24 Mart 1920'de Damat Ferit Paşa'yı yeni Hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Bu gelişmeler üzerine daha fazla direnemeyen Salih Hulusi Paşa, 4 Nisan 1920'de istifa etmiştir. Sadaret süresi sadece 28 gün süren Salih Paşa hükümetinin çekilmesi ile birlikte Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde başlayan ve yaklaşık altı ay süren İstanbul-Anadolu yakınlaşması da sona ermiştir. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından, hakkında tahkikat başlatılmış, rütbesi ferikliğe indirilmiştir.

Salih Hulusi Paşa, Damat Ferit Paşa Hükümetinin de 16 Ekim 1920'de istifasından sonra, Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin (21 Ekim 1920) kurulması ile Bahriye Nazırlığı görevine getirilmiştir. Ahmet İzzet Paşa'nın da bu hükümette Dâhiliye Vekaletine getirilmesi yeniden İstanbul- Anadolu ilişkilerinin başlaması olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Salih Hulusi Paşa'da bu görevi sırasında 5 Aralık 1920'de Ankara Hükümeti ile Bilecik Görüşmesi 'ne katılan heyetin içinde yer almıştır. Ancak yapılan görüşmelerde İstanbul heyeti ile Mustafa Kemal Paşa arasında uzlaşma sağlanmamakla beraber Salih Paşa ve diğer İstanbul Hükümeti temsilcileri Bilecik'ten Ankara'ya götürülerek misafirlik süreleri uzatılmıştır. Salih Paşa, İstanbul'a döndükten sonra resmi bir görev almayacağını yazılı olarak taahhüt etmesinden sonra 18 Mart 1921'de İstanbul'a dönmüştür. Salih Hulusi Paşa, basına verdiği beyanlarda, kendilerine verilen görevi yerine getiremedikleri gerekçesi ile İstanbul Hükümeti'ndeki görevinden istifa ederek Ankara'da verdiği sözü yerine getirmiştir.

Salih Hulusi Paşa 12 Haziran 1921'de Tevfik Paşa kabinesine yeniden Bahriye Nezaretine tayin edilmiştir. Salih Hulusi Paşa'nın verdiği söze rağmen İstanbul Hükümeti'nde görev alması Mustafa Kemal Paşa'ya göre Millî Mücadele başarılarının İstanbul'a mal edilmesi çabasıdır. Bu sebepten dolayı Salih Hulusi Paşa'yı eleştirmiştir. Salih Hulusi Paşa, Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasından sonra siyasetten çekilmiştir. Siyasî görevinin yanında 1915-1917 yılları arasında Fenerbahçe başkanlığı da yapan Paşa, Soyadı Kanunu çıkarıldıktan sonra Kezrak soy ismini almıştır. 1939'da İstanbul'da hayata veda etmiştir.³⁵

Ocak 1943 tarihli Doğu (Büyük Ülkü Gazetesi) adlı derginin 4. sayısında: "Dilaver Paşa'nın oğlu Salih Hulusi (Kezrak) Paşa ölümünden önce Zonguldak'a gelip babasının çok emeği geçtiği havzanın bu günkü durumunu gördüğü" bilgisi verilmektedir.³⁶

³⁵ SALMAN BOLAT Bengül, Arşiv Belgeleri ve Resmî Belgeler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Kodu, UDİUT, 9-93, H.17.06.1338.

³⁶ ÖZÇAKIR Gürdal, Kömür Havzası İle Özdeşleşen İsim Ereğli Nazırı Dilaver Paşa, Karadeniz Havadis Gazetesi

Zonguldak ve Dilaver Mahallesi

Günümüzde Dilaver Paşa'nın adı Zonguldak'ın en merkezi noktalarından birinde bir mahallede yaşamaktadır. Zonguldak'ta kömür üretim bölgelerinin merkezi durumundaki Dilaver mahallesi, o tarihlerde yerleşim, insan hareketi ve ticaretin de merkezi durumundaydı. İşçi sayısının çok yoğun olduğu bölgede, kısa sürede yerleşim artmış, işyerleri hızla çoğalmış, lokanta, kahvehane, fırın, bakkal ve seyyar satıcılar ticaret hacminin hızla gelişmesini sağlamıştır.

Adını, Dilaver Paşa'dan alan Dilaver Mahallesi yaklaşık 30 yıl öncesine kadar gerek maden işçileri, gerek mahalle sakinleri ve özellikle gıda ve benzeri alanlarda faaliyet gösteren ticarethaneleri ile Zonguldak'ın nüfus ve yerleşim bakımından en önde gelen semtleri arasında yer alıyordu.

Yıllar içinde Türkiye Taşkömürü Kurumu'nda işçi sayısının 50 bin'lerden 10 bin'lerin altına düşmesi nedeniyle, Dilaver mahallesinde insan hareketi en alt seviyeye düştü, ticarethaneler birer birer kapandı, insanlar başka mahallelere taşındı. Şimdi Zonguldak'ın bu büyük mahallesi eski günlerin hatırası ile yaşamaya devam ediyor.³⁷

SONUÇ OLARAK

Bu çalışmada, Ereğli Kömür Havzası'nın, kömürün bulunuşundan 1900'lerin başına kadar Dilaver Paşa'nın hayatı ve Zonguldak'da uygulanan Nizamnamesi'nin tarihsel süreci ele alınmıştır. Kömürün resmi olarak işletilmeye başlandığı 1848 yılından Bahriye İdaresi zamanına kadar (1865) havza sürekli el değiştirmiş, üretim adına bir türlü istikrar sağlanamamıştır. 1882 yılında üretilen kömürün %40'nın istenen şekilde satışına izin verilmesiyle havzaya büyük bir sermaye akını olmuş ve kömür üretimi hızla artmıştır. Ancak özellikle yabancı sermaye belli bir menfaat karşılığı havzada yer aldığından yine de ülke için istenen sonuca ulaşamamıştır.

Dilaver Paşa ülkemizde çalışma yaşamını düzenleyen ilk belge olarak tarihe geçecek olan yüz maddelik nizamname ile izleri günümüze kadar uzanacak olan bir yapılanmanın da temellerini atmıştır. Ereğli kazasına bağlı 14 köyün, 13 yaşından 50 yaşına kadar olan tüm erkeklerine ocaklarda çalışma mükellefiyeti getirilmiştir. Mükellefler 12'şergünlük ara ile ocaklarda çalışmışlardır. Kiracıyan (katır sırtında kömür taşıyan), küfeciyen (küfe ile kömür taşıyan), kazmacıyan (kömür kazı işlerinde çalışan), sütunkeşan (ocaklarda kullanılacak direkleri sağlayan) şeklinde meslek gruplarına ayrılan köylüler, maden için gerekli direkleri bulma ve hayvanları yetiştirmekle de yükümlüdür. Çalışacak işçilerin listesini yapmak, grup değişimlerine göre işçilerin gönderilmesini sağlamaksa, jandarmayla birlikte muhtarlara havale edilmiştir.

Günümüzde Nizamnamenin yayınlanmasının üzerinden yaklaşık 160, yürürlükten kaldırılmasının üzerinden 70 yıl geçti. Bazı değişiklikler olsa da, tıpkı Dilaver Paşa'nın Nizamname'de belirttiği gibi birçok uygulama halen günümüzde yürürlüğünü korumaktadır. Zonguldak Kömür Havzasındaki kömür üretim bölgelerinin adları halen

³⁷ <https://www.yeniadimgazetesi.com/zonguldakin-asma-ve-dilaver-mahalleri-neydi-ne-oldu>

mevcudiyetini korumaktadır. Örneğin; Alacağzı'nın adı günümüzde Armutçuk olarak anılmaktadır. Bugün, Kozlu yine yine Kozlu ifadeleri kullanılmıştır.

"Dilaver Paşa Nizamnamesi"yle kömür havzasına bir düzen getirilmiş, ancak köylüler zorla çalıştırılmışlardır. Yabancı sermayenin emri altına bırakılarak adeta perişan bir halde çaresizliğe itilen yerli halk ile havza dışından gelen işçiler arasında sağlıklı ilişkiler ortaya çıkmış ve bu durum kömür üretimini arttırmak için baskı aracı olarak kullanılmıştır. İkinci Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında da olumsuz şartlar nedeniyle kömür üretimi son derece azalmıştır.

Nadir AVŞAROĞLU
Maden Mühendisi
Aralık - 2023

KAYNAKÇA

BOLAT SALMAN Bengül, "Salih Hulusi Paşa (Kezrak) (1864-1939)"

ÇATMA Erol, Zonguldak Taşkömürü Havzası Tarihi Birinci Kitap(1840-1865), Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2006.

ÇATMA Erol, "Dilaver Paşa Nizamnamesi".

ÇATMA Erol, "Asker İşçiler", Ceylan Yayıncılık, 1998.

ÇATMA Erol, "Zonguldak Madenlerinde Hükümlü İşçiler", KESK-Maden-Sen Zonguldak Şubesi Yayını, No. 1 Kasım 1996.

ÇILADIR Sina, (1996), "Taş Kömürü Havzasında Devletçilik Dönemi", Yaman Matbaası.

GENÇ Hamdi, "Zonguldak Kazası", Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı, Zonguldak: Zonguldak Eğitim ve Kültür Vakfı, 2006.

İNAL Mahmud Kemal, "Osmanlı Devri Son Sadrazamlar", 14.Cüz, İkinci Baskı, 1965.

KARA Murat, (2013), "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829-1920)", ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print) Volume 5 Issue 1, p. 223-250, Zonguldak.

ÖZÇAKIR Gürdal, Kömür Havzası İle Özdeşleşen İsim Ereğli Nazırı Dilaver Paşa, Karadeniz Havadis Gazetesi

ÖZÇAKIR Gürdal, <https://www.karadenizhavadis.net/yazarlar/gurdal-ozcakir/eregli-maadin-naziri-dilaver-pasa/92/>.

ÖZÇAKIR Gürdal, "Kömür Havzası İle Özdeşleşen İsim: Ereğli Maadin Nazırı Dilaver Paşa", Kebikeç Dergisi.

ÖZÇAKIR Gürdal, "Maadin Nazırı Dilaver Paşa ve Ereğli Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi", Zonguldak Nostalji.

ÖZEKEN Ahmet Ali, "Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi", İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1955.

VARLIK M.Bülent, "Osmanlı Devleti"nde Madenlerde Çalışma Koşulları", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

YILMAZ, F. (2019). "Zonguldak'ın Yerel Tarihi ve Öğretimi: Kömürün Bulunmasından 1938'e", Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

YÜKSEL Büşra, "Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri",

ZAMAN Ekrem Murat, Zonguldak Kömür Havzası'nın İki Yüzyılı, Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, 2004, s. 26.

ZAMAN Ekrem Murat, "Dilaver Paşa", <http://zonguldakbilgi.com>

Zonguldak Nostalji web sitesi. Er. Tar. 01.12.2023.

<https://www.yeniadimgazetesi.com/zonguldakin-asma-ve-dilaver-mahalleri-neydi-ne-oldu>